

3705

5

SECRET

Archives de la République

Albanische

JOSEPH AULNEAU

— Docteur en Droit —

Geneve

29/12/08

ЦРНА ГОРА

НА

БАЛКАНУ

С ФРАНУСКОГ

МИРКО М. МИЈУШКОВИЋ

REVUE D'HISTOIRE DIPLOMATIQUE

ЦЕТИЊЕ,

ИТАМПАРИЈА КЊ. ЦР. МИНИСТАРСТВА ВОЈНОГ
1908.

ЦРНА ГОРА НА БАЛКАНУ ¹⁾

JOSEPH AULNEAU

— Docteur en Droit —

Посматрајући карту Балканског Полуострва нико не би могао ни замислити да је магена Црна Гора могла играти тако важну улогу у борби Ислама с Хришћанством; улогу управ чудновато несразмјерну према њеној географској величини. Међутијем та скоро најмања међу државама исписала је у историји човјечанства странеце величанственог, ненадмашног јунаштва. Њени нам анали причају дугу епопеју, Илијаду многих вјекова, испевану већим дијелом у народним pjesмама, које су достојне стarih епопеја.

Црна Гора била је бедем о који су се разбијали огромни ваги Ислама; бедем који је вазда на својој врху носио заставу хришћанске независности, а поглавито заставу независности српског народа.

¹⁾ — Revue d'histoire diplomatique — донио је у својој јануарској свесци за 1908. г. чланак »Le Monténégro dans les Balkans«, који и поред неких омашака у историји и географији заслужује особиту пажњу умних српских читалаца и политичара напосе, те да се види у колико један просвећени научни Француз може бити версиран у српском и балканском питању. За нас је ова повећа расправља у толико значајнија да закључака до којих је писац дошао и са факта, да се је појавила у једном тако угледном часопису, као што је »Revue d'histoire diplomatique.«

Сва та јунаштва са којима се непрестано сријетамо у историји Црне Горе и ако долазе у најдирљивија њена мјеста нијесу једини која упадају у очи пажљивом посматрачу. Има ту њешто друго далеко мање познато, а при том може бити много занимљивије, њешто што даје читаоцу да изобијне сухопарност и монотонију понављања непрестанијех бојева с Турцима; бојева из којих су Црногорци излазили њекад побједиоци а њекад побјеђени; бојева тако честих да се ми управ изнемађујемо налазећи кад и кад, и то врло ријетко, вријеме од неколико година проведено у миру. Ови су ратови били низ непрекиднијех мука.

Црногорци међу својим брдима, могли су у сигурности Турцима пркосити и с њима се борити; али су за то мање успјеха имали у равници, која се иза тих брда простире. Док су људи ратовали, догле су њихове жене обрађивале земљу и с тешком муком из њених њедара добијали једава онолико хране, колико је било потребно за исхрану њихових породица.

Настаје питање, па шта је то у историји књажевине Црне Горе, што изазива тако велики и неочекивани интерес осим њена јунаштва и ратова. Ако се не варам, ништа друго него видна лакоћа прилагођавања сукопесивним и различитијем приликама средине, а то је припомогло да су свагда били кадри да изврше своју дужност.

Три су разлога, дакле, који објашњавају тријумфе Црне Горе у пркос свијем орканима који су јој пријетили да је сможде: њена брда, неодољива љубав њеног народа к независности и напошљетку лакоћа прилагођавања к различитијем приликама, што нас доводи да и ми вјерујемо у миметизам, о којему нам говоре природњаци.

Ево што дознајемо испитујући прошлост Црне Горе.

Изучавање Црне Горе не би било потпуно кад и се ограничили само на њену историју. Од онога дана, од када је Књажевина догле затворена, управ аточене међу својим планинама задобила или боље ечи повратила излаз на Јадранско Море — врата Европу — добила је и много већу вриједност него њекада. И западни народи, који су догле мало што Црној Гори знали, сад се натијечу ко ће прије њом у додир ступити и, није сувишно рећи, да се чак и удварају.

С правом се можемо питати: да ли неће једног дана Црна Гора бити позвана да раздвоји моћније кивале; да ли неће она бити позвана да држи равотежу њиховијем великијем амбицијама и, шведствено томе, да игра претежну улогу у балканскијем тежејима, који се с времена на вријеме појављују. Једна о томе говори у другом дијелу ове расправе.

ПОРИЈЕКЛО.

Прије него што почнемо изучавати историју Црне Горе, треба нам рећи њеколико ријечи о њену ризичком саставу јер, као што смо рекли, то је био један од најстаријих и најбитнијих разлога њене независности кроз толико вјекова. У народу, Црној Гори постоји једна наивна али за то ипак занимљива легенда (слична се налази у Перигору у Француској) о постанку Црне Горе. Кад је оно бог стварао свијет носио је у руци велику врећу, у којој су биле планине, и сијао их тамо амо по равниној површини. Пролазећи изнад Црне Горе врећа му се продере и све планине попадају, те се за то Црна Гора тако кршевила. Кршевити из-

глед представља нам сјеверни дио Књажевине; те излазе никад без оружја, које се састоји од је дио продужене планинског ланца, који се састоји од два пиштоља, једног великог ханџара за од Далматинских Алпа и планина Балкана; тај дио са савином и дуге пушке о рамену. Урођена храброст који Црногорци зову Брдима, заиста је састављен из Црногораца иде чак догле, да се све, до пошљедних неразмрсивог сплета непрелазнијех височина и висина, природна смрт сматрала као сремота; а равни. Плодни дио Црне Горе налази се при саставу долина Зете и Мораче. Ту су веће вароши, густе шума пространи пањчаци — главно богатство Црне Горе. Још даље, земљиште постаје веома плодно: неравности мурве, доза и шипци обрађују се с великијем успјехом. Горња Црна Гора, на против, прави контраст с овом лијепе природе, и није ништа од ње мање примамљива кад се посматра с физичког гледишта: велики брда и рови покривају њене планине и дају предјелу мрачан и таман изглед од куда јој је и дошло име Црне Горе. Поред свега тога становници њени долазе међу најљепше у јужно словенској раси. За вријеме сеобе народа, један дио велике словенске гране који је био настањен на обалама ријеке Дона, окр половине 7. вијека сиђе на Балканско Полуострво и брзо силом заузме земље између Дунава и Јадранског Мора. Срби су сачињаваали један велики дио досељеника и између земаља (држава) које отворе, благодарећи слабости источних император била је садашња Црна Гора. Црногорци су дио великог српског народа исто тако као и њихови сусједи Босанци и Херцеговци. Имају заједнички језик, слова ћириловска, вјеру православну, а типови мало различиту од оних из Србије.¹⁾

Због географског положаја Црногорци су били приморани да живе усамљени у свијем брдима отуда долазе у њих одлике племства и величине који се испољавају у свијем њиховијем покретним

¹⁾ Coquelle, Histoire du Monténégro et de Bosnie, Paris, 1895. p. 7.

никад без оружја, које се састоји од једног или два пиштоља, једног великог ханџара за раменом и дуге пушке о рамену. Урођена храброст Црногораца иде чак догле, да се све, до пошљедних висина, природна смрт сматрала као сремота; а равни при круштењу пропраћан је ријечима: »Сачувај га, Боже, да не умре на постели«. Народ тај створен за рат а притијешњен својих географским положајем морао је отимати у равнини мало земље за обрађивање, јер је исте на црногорској височини мало било, те је и то, осим борбе за вјеру и слободу, био још један разлог за непрекидне ратове с Турцима. Нас, који тај народ познајемо, ни мало не чуди, да је он, у току од пет ријекова, могао држати у шаху турску силу; силу, која је сматрала екзистенцију Црне Горе као пркојене својој моћи, док је у исто вријеме дио српски народ на њу полагао наде за ослобођење.

Нећемо се задржавати на тим непрекидним досадним ратованима, којима је био један од главних смјерова да одржавају и буде јунаштво од Црногораца а у исто вријеме још и код осталијех покоренијех народа на Балкану; него ћемо се зауставити на оном, што вриједи особито нагласити, на њену унутрашњем развоју и лакоћи прилагођавања спољашњим приликама, па, и ако су те непрекидне промјене биле више дјело случајности него ли рамишљања, оне за то не губе своју вриједност, јер нам представљају један историјски феномен веома занимљив.

* * *

Легитимично ћемо пријећи преко постанка Црне Горе који, како изгледа, не представља велика интереса. Најкарактеристичнија црта је та, да је Црна Гора међу својим сународницима увијек пред-

стављала један засебан дио и вазда је испољава велику љубав к својој сопственој независности, још више је њој тежила, кад јој је пријетила опасност са стране.

Кочијева српског народа, које му је у прв времена један од главнијех градова био Дубровник (650); она је била несавладљиви орах за бугарску навалу у 11. вијеку и, док су Бугари остали од Србије себи покорили, она је дала доказа својој несавладљивој енергији. Црна Гора није никда признавала врховне власти византијских императора, чак ни онда, кад су остали Срби мислили да купе мир од Грка уступајући им покрајину Црну Гору. За вријеме српског цара Душана Силног, по чијом управом српски народ бреше опијен побједама, који је проширио своју државу до врата Цариграда, Црна Гора и ако га је признавала, то признање било драговољно. Покорављујући се заједничком поглавару Црногорци су прије свега тржили славе у ратовима.

У осталом, по смрти Душановој, ослабљен централне власти и установа феудалства потпуно могли су, не само код Црногораца него и код осталијех Срба, уређене тежње к сепаратизму. Поједини владаци управљали су: Босном, Херцеговином, Србијом, а Црна је Гора добила тада прву независну династију Балшића, послје које је дошла династија Црнојевића. Али та су времена била тешка за Србе. Они добијају послје Бугара Грка из Византије, озбиљнијег непријатеља у Турцима. На пољу Косову 1389. под турским ударцима пропада независност српскијех државица. Србија је изгубила не само владајућу династију него све своје племство и, пошто је изгубила државну независност, потпала је под мрски турски јарам

Док је босанско племство куповало милост и симпатије побједиоцеле примајући његову вјеру, догле су једино Црногорци, ограђени својим брдима, пркосили сили исламског оружја.

Па ипак није изгледало да је полумјесец битку потпуно добио. Румуни и Мацари представљали су за Турке непрелазну баријеру иза које је Европа стајала на опрезу. За вријеме цијелог XV вијека, чак и послје пада Цариграда, Црна Гора није била потпуно остављена од осталијех Хришћана. Вазда је успијевала да одржава саобраћај на Јадранском Мору и ту да је добијала помоћ.

Али у почетку XVI вијека ситуација је постала веома критична. Румуни и Мацари подлеглоше сили отоманској, затим: сједне стране борба владајућег дома француског с домом аустријским, с друге стране религиозни ратови изазвати појавом протестантизма учинили су, да су западне хришћанске државе заборавиле на пријекну потребу крсташкога рата па у исто вријеме заборавале и на Црну Гору. Господство отоманско распростраје се даље као непрегледан вал чак до врата самога Беча, и од тога доба Црна Гора у својој борби с невјерницима могла се је поуздати једино у себе саму.

Баш у то вријеме нестаје династије Црнојевића која је, наслиједивши Балшиће, 80 година владала и, што је најзамљивије, она нестаје својевољно. Пошљедњи њен представник Ђорђе Црнојевић није осјећао у себи ни једне од потребних особина да дијели мучни живот са својим поданицима, него је радије оставио пријесто 1516. увјерен да не може од Турака отети долину Доње Зете и обале Јадранског Мора, које је баш у то доба Црна Гора била изгубила. Шта ли ће бити с Црногорцима који су, без владатоца, стављени у немогућност да се организују за обрану, а овамо им пријети опасност

од Турака?1 Срећом, Борђе је прије свог поласка назначио себи нашљедника а то је био владика и митрополит Вавила.

ЦРНА ГОРА ПОД ВЛАДОМ ВЛАДИКА ИЛИ ВЛАДАЛЦА ВЛАДИКА (1516—1851)

За Црну Гору ситуација би била веома критична да, у то тешко вријеме, није извршила унутрашњи преображај и тако се спремила за нове погодбе, под којима је од тог времена морала живјети. Врло је могућно да би и подглегла у тијем тешкијем приликама; али јој је промјена, коју је пошљедњи књаз учинио, помогла да издржи и да се бори до краја, а како је изгледало, она вјечита времена за своју независност. Тај унутрашњи преображај у исто вријеме отклонио је и неизбјежну појаву амбиција код племенскијех поглавица за врховном влашћу. Тај је преображај учинио да нестане још једне друге опасности, која је Црној Гори пријетила. Владика Црногорски као независан од пећског патријарха — који је као и патријарх у Цариграду био чиновник Високе Порте — постао би и сам султанов поданик те би независност Црне Горе била илузорна. Октроисање извјеснијех привилегија, задобивених у околностима које нећемо наводити, помогло им је дадоскоче овој главној неприлици.

Владику су бирали племенски главари, а није га назначавало по својој вољи његов претпостављени највиши црквени поглавица, од њега је владика добивао само инеституру. То је било одвајање црквене од световне власти, једна аномалија у источнијем државама што није могло бити ни под влашћу византиских царева, а јамачно не

би било ни под влашћу Високе Порте. Али та јединственост, судећи на први, мах није била зачуђење. Црногорци груписани око једног владике, као и остала балканска раја, имали су више сличности са својом подјармљеном браћом и таква политичка организација олакшала им је одношаје и везу са њима. Неодложни споразуми и саопштења могли су много лакше доћи на одредијељено мјесто, кад су били упућени од једног владике другоме. То је добар примјер феноменалног миметизма, својствена Црногорцима, на чију смо важност раније указали. Понављам, да је најглавније што се види из ове промјене, да се Црна Гора одрине свој сопственог интереса, у великој борби коју почиње водити противу Ислама, и постаје носилац много ширег завјета него је што је њена независност, т. ј. постаје носилац идеје ослобођења своје потиштене браће и борац за слободу једне цијеле региције (за крст часни и слободу златну). При свем том тај облик под којим нам се јавља Црна Гора није ишао на то, да се она потпуно идентификује са околним покрајинама; она је задржала своју индивидуалност и њена организација била је само привидно, а особито споља, теократска. Владика није имао искључиво сва права власти, њека се од тијех права нијесу ни слагала са атрибуцијама једног прелата; па је ли онда он могао водити своје војнике у рат — питамо се. Јест, он је представљао грађанског поглавара с дужношћу да практично организира одбрану своје државе и да, у случају рата, предводи војску. Црна Гора представља нам једини примјер дуалистичке власти, која је функционирала без прекида пуних 320 година: од 1516—1833. кад нестаје цивилног гувернера.

Нећемо се задржавати на честим, дугим за Црну Гору постаје главна ствар: и изгледало кривим ратовима, које је Црна Гора водила с Туре да ће обавије бити њене природне савезнице; ском, за вријеме владавине изборних владика, али у ствари, било би дружичје, да је једна од свршетка 17. вијека (владиковање Данилово 1697. њих остала побједилац тражила би да је потчини. до доба у коме се је извршила опет једна унутрашња доносити јарам хаџбуршки у мјесто отоманскога промјена, која је одговарала спољашњим прилима је било оно (стање) што је Црна Гора жељела. кама у којима се Црна Гора налазила.

До тог времена Црна Гора била је усамљена уштини остаје иста, она се од тада бори не само у својој епичној борби с полумјесецем. Дешавала виерску него и за политику слободу своју и се, али врло ријетко, да јој Венеција притекне своје браће. Њој је потребан поглавар, али не једино помоћ или у оружју или у муницији, а у гладним проповједник крсташкијех ратова, него онај који родинама и у житу, које је Црногорцима било тако е имати атрибуције политичке и грађанске власти, потребно. Али та помоћ за Црну Гору није била која ће бити прави суверен. Спољашњи протек Бог зна шта. Млечичи се нијесу ни мало устезали рат противу ове двоструке опасности, што при- да оставе Црногорце саме себи, кад су то захтијели ти њеној вјери и независности, постаде јој збиља вали њихови трговачки инструси. Заједница тијед пријекне потребе. Ево како су се даље догађаји двјеју држава није била без облака, али ипак, била заавијали.

каква му драго, она је давала могућности Црно Гори да се држи.

При крају 17. а почетком 18. вијека Европа се трансформисала и пред Турском се појављују нови непријатељи. Аустрија предузима крсташки поход у исто вријеме настављајући, већ своје започето продирање на Исток. Карловачким и пожаревачким миром она је учинила да се турска сила потисне с ону стране Саве. Биоград постаде један од њених градова и њеки дио данашње краљевине Србије био јој је подложан. У исто вријеме противу Турске диже се и Русија, опасна сила, која јој постаје смртни непријатељ и потајно спрема план за велико ослобођење Хришћана на Балкану. Њој у будуће припада права улога заштитнице православнојех и, у исто вријеме, на њу се упрте наде свијех Словена. Од тада улога Црне Горе почиње губити у моралној величини.

* * *

Посредовање ове двије силе, Русије и Аустрије, Црну Гору постаје главна ствар: и изгледало да ће обавије бити њене природне савезнице; да је једна од дружичје, да је једна од побједилац тражила би да је потчини. отоманскога жељела.

Опасност која пријећаше њеној независности у Државној политици остаје иста, она се од тада бори не само у својој епичној борби с полумјесецем. Дешавала виерску него и за политику слободу своју и се, али врло ријетко, да јој Венеција притекне своје браће. Њој је потребан поглавар, али не једино помоћ или у оружју или у муницији, а у гладним проповједник крсташкијех ратова, него онај који родинама и у житу, које је Црногорцима било тако е имати атрибуције политичке и грађанске власти, потребно. Али та помоћ за Црну Гору није била која ће бити прави суверен. Спољашњи протек Бог зна шта. Млечичи се нијесу ни мало устезали рат противу ове двоструке опасности, што при- да оставе Црногорце саме себи, кад су то захтијели ти њеној вјери и независности, постаде јој збиља вали њихови трговачки инструси. Заједница тијед пријекне потребе. Ево како су се даље догађаји двјеју држава није била без облака, али ипак, била заавијали.

Црна Гора утврђује везе са великом силом православном, која од сад узима на се задаћу ослобођење Хришћана. Владика иде у Петроград у 1739. пут владике Саве, 1753. пут Владике Засидија) тамо добија сусподије и у исто вријеме пристаје да се сматра руским штићеником и скоро њиховим вазалом.) Чувени манифест Петра Великог ово стање потврђује, те су се тијем начином погле држати у шаху аустријске претензије. Али то није било доста. Противу Хаџбурговаца ваљало е имати праву народну династију. Русији тој јечитој савезници, али далекој заштитници, требало је дати потпуну гаранцију, која би се традиционално продужавала, а што не би могло бити шљед велике даљине ако би и даље остао изборни систем.

3) Marcotti, Il Montenegro et le sue Donne. Milano, 1896. p. 230.

Стање пролазне потчињености, које је примила Црна Гора према моћној заштитници, олакшало јој је рјешење проблема: да сачува владику као црквеног и световног поглавара, а међутијем да му зајемчи нашљедствено право. Цар то достојанство даје породици Његоша из које бјеше Данило с привилегијом да она даје Црној Гори владике, те Данило оно од тада, и редовно за вријеме од 150 година предази на најстаријег од његовијех синоваца с правом врховне власти над племенским поглавицама и с обавезом најбољег пријатељства с Руси-Далматинку. Тај нашљедствени закон веома је куриозан и јединствен у Европи.

Характер црногорске полутеократске владавине види се и у томе, што је њихов назначаваном духовни поглавар истовремено био и поглаварницама који свјетовни. Ново пак државно — уређење довољно поздравити Црној Гори да се може испријечити пред свим уређења би опасностима које су јој пријетиле — могло јој је у исто вријеме проузроковати и озбиљне потеш-коће у модерној Европи, задахнутој револуционарним духом. Послије 1848., у очи кримског ратације од Русије.

Такав врста владавине била је грозно аномалија па је могла врло лако да доведе у питање даљитора опстанак Црне Горе. До тог времена није било примјера да један модерни владалац — као што је био Наполеон III — заштити једне теократске државе која изгледа као остатак средњевјековног политичког схватања.

Додајмо да, у моменту кад протектарат Русије над источним хришћанима пропада, карактер неку руку вазалности, који је црногорски владика одржавао према њој по сдржини чувеног манифеста Петра Великог, могао је Црној Гори одрећи свако право на независност.

ЦРНА ГОРА ПОСЛИЈЕ СЕКУЛАРИЗАЦИЈЕ 1861

Црна Гора још једном излази у сусрет догађајима. Године 1851. послије Владике Петра II Петровића његов нашљедник на владичанској столици не усвојеном обичају, ваљало је да буде Данило II. Баш се тада налазио у иностранству куда је био отишао ради наука. Немајући ни мало воље за калуђерство, а уз то заљубљен у једну младу хтио се користити својом самосталношћу да учини преокрет у државној управи. Одмах отпутује у Беч, да би се осигурао да цар неће ставити никаквијех препрека његовијем намјерама, и написа о томе писмо племенскијем погладатле који сачињавају сенат. Сенатори радосно прихватише његову одлуку и промијена државног свршена чина, морала једнодушним одобравањем.

Да би умирио неспокојство царево, као протектор Хришћана на Истоку, а у исто доба показао Црној Гори своје улоге борца за крст своје поданике поведе у рат с полумјесецем. Разлог је за то брзо нађен, јер султан, баш у то вријеме, бјеже одрекао да призна нови политички облик, који ће у будуће црногорској држави давати више полета. Тај рат у мало да није Црну Гору довео до погубије. Осман-Паша с огромном војском навалио на Црну Гору и покуша да заузме кланце црногорске. У одсудном часа јавља се Аустрија још једном као протекторка Црне Горе, бојећи се да

се не би умјешала Русија и изазвала још већи рат. Године 1853. Аустрија позове султана да прекине ратоване. Ово (аустријско) посредовање обавезало је књаза Данила да се за вријеме кримског рата — противу жеље свог народа до дна душе предана Русији — држи строге неутралности.

Овакво политичко држање у првоме нашло је одобравање од западнијех сила француске и Енглеске, и оно се доцније Црној Гори признало на Паришком Конгресу. Залуду је Турска на Паришком Конгресу затраживала да Црна Гора призна њено суверенство («саставни дио отоманске државе» како је рекао Али-паша).

Наполеон III и Русија помогну Данилу да избјегне злој судбини, која му се припремала. Истина није успио да добије исправку граница нити лудку барску коју је тако желіо.

Године 1857. нови међународни положај Црне Горе добио је једну врсту признања — кад је Књаз Данило отишао у Париз био је примљен од Наполеона као независан владалац. Све се ово догодило а Русија се није увриједила: с једне стране стога, што јој је Црна Гора била и сувише потребна а да јој одрече пријатељство, с друге стране било јој је у интересу да одржи пријатељство са француском. Та двострука протекција француске и Русије представља једну врсту пријезаца у историји Црне Горе и у исто вријеме чини јој велике услуге. Године 1858. Турци, може бити подстрекнути од Аустрије, нападоше на Црну Гору без објаве рата, али Русија и француска успјеше да их зауставе и израде у Цариграду сазив једне комисије, која је радила на истравањању граница то јест да се поправи оно, што се није могло постићи 1856. Немогући јој дати Бар, присаједине јој округе Грахово, Рудине и Жупу.

Изненада у Котору 30. августа 1860. год. књаз Данило погибе од убилачке руке. Каприсом судбине иза себе оставља само једну кћер, те се дешава и опет нашљедство прелази са стрица на синовца. Бегов је нашљедник књаз Никола, садашњи владалац Црне Горе. Пријезац нашљедства у разгличницим облицима владавине још једанпут би признат Црној Гори.

Сад улазимо у савремену историју Црне Горе, баш ту је мјесто, чини ми се, да се позабавимо још више, него смо до сад чинили, и то прије него што приступимо к испитивању садашњег положаја Црне Горе и изгледа јој на будућност.

ВЛАДАВИНА КАЊАЗ НИКОЛЕ

БЕРЛИНСКИ УГОВОР И ЊЕГОВЕ ПОШЉЕДИЦЕ.

Двије идеје доминирају владавином данашњег књаза, које он их примјењује сталном стрпелјившћу: да цивилизира Црну Гору, да потпомогне подигне Србе групишући их сви заједно и, ако могућно, да им осигура право на живот и благодати будућег уједињења.

Таман се он спремаше да изводи своје унутрашње реформе, кад га устанак у Херцеговини (861.) примора да прекине свој посао. Црногорци узеше дијело хришћанско као своје, али остављени Великих Сила морали су склопити мир у Скадру 1862. год.

У пркос гадном покољу у Подгорици књаз Никола продужује држати се правца, који је себи оставио, а осим тога приближи се књазу србијанске. Врешт и окретан дипломата прикрива своју

мржњу према Турцима и продужује с њима ж
вјети у љубави, јер моменат за освету још
бијеше дошао. Али и он у брзо дође. Велики устан
у Херцеговини 1875. био је варница, која је зап
лила опћи рат на Балканском Полуострву, и сп
разум између књаза Николе и књаза Милана б
је тајно уговорен.

Порта мораше избјећи овај дуг и по
штетан рат, да је хтјела попустити претензијама
Црне Горе и других Срба. Гледајући на црногорск
границе из 1875. види се да се градови Никшић
Служ увлаче као два клина у срце Црне Горе,
јеле је на два дијела. инећи двије утврђене пре
страже, које је стављају у такав положај, да је оста
љена на милост и немилост Турцима. Поодавно
књаз Никола узалудно потраживао да му се од
крајеви уступе. Турска је то увијек избјегавала.
вријеме херцеговачког устанка — који убрзо об
вати огромне сразмјере и који се шираше даље
даље све до Бугарске — књаз Никола није мог
више оклијевати, све су га околности гониле
загази у рат. Пошто је књаз Милан послао обја
рата у Цариград (јула 1876.) и књаз Никола у
улази. Негове трупе зададоше Турцима тешке
битке и он осваја Бар и Улцињ.

На Санстеванском Миру, којим се заврши
ратовање, Русија је припознала услуге, које
Црна Гора учинила, оперишући с моћном турском
диверсијом на њену десном крилу, припознала
неоцјењиву помоћ црногорских храбрих трупа. Кња
бијеше за то добио: 9.200 квад. километара и 210.000
душа са утврђеним мјестима Никшићем, Служ
и Подгорицом, да не набрајамо остала осем ва
них, и двије величанствене луке барску и
цињску.

На жалост, Санстевански Уговор остао је мртво
ново на хартији због интрига Енглеске и Њемачке.
вропа, сазвана у Берлину, свела је Црну Гору на
зачиного мањи простор (Протокол од 13. јула 1878.).
спуштајући и најуспјешнији ратни представник
новенског племена био је лишен најмање за двије
решине од онога, што је био задобио. У мјесто про
не може градити ни путова ни железница
из пристанка Аустријина. Подигнута утврђења на
орској обали морају бити разрушена и њој је
збранљено нова подизати. Затим са стране Хер
еговине одузет јој је округ гатачки; са стране
овог Пазара, да би се Аустрији осигурао пут к
одлуку, земљиште за заузеће умањено је више од
оловине на овој страни. Ма да је становништво
ве Црне Горе износило до 280.000, а она по
звршини до 9.433 квад. километар ипак није до
оно, на што је право имала.

На пошљетку ваља рећи да је Црној Гори при
тата потпуна независност од Порте и Великих
ила уговарајница. Али та независност није јој
ила тад уступљена нити тек 1878. покренута,
ма да није призната сасвијем изрично, она
већ од прије постојала и ако је Турска то увијек
(Питанье је остајало неријешено с
пломатске тачке, не знађаше се је ли Црна Гора
ослобођена свијех веза вазалности или
D'Avril — Négociations relatives au traité de
Berlin. Paris 1886. p. 380.

независности, или је напротив била вазална покрајина — како је прентедовала влада из Цариграда Овијем, пак, би питање свршено и без великог прилога од стране Турске.

На конгресу у Берлину (10. сједница) Каман Кортијев, 12 априла 1880). Порта се испрва постављања граница због стратегијских или етнотворачени Турској, а област и лука Улцињска до- графских разлога¹⁾.

Извјесно је да су се жртве Црне Горе могле крајеве настадоше опет потешкоће с Арбанана похвалити са својим добинима: бјеше добила важица, и како их Порта потајно подржаваше нехо- излазак на море, са сјевера се ослободила Никшићки напустили хотских крајева, то Велике Силе по који доминираше, с југа утврђења Жабљака и Служаговору Енглеске приредише пред Улцињем по- који јој — потпомогнути Подгорцима — затварарску демонстрацију (септембра 1880.) Енглеска све излазе к албанској равници. Црногорци нијемаше предложила да се блоkiraју Дарданели и више приморани да се селe и да четују против се заузме царинарница чак у Смирни. На крају Турака, јер бијаху повратили један дио Кучарајева Порта попусти и нападе на Арбанасе. Но- задобили зиратне земље.

Међутијем књаз се тешко помирио с овојом на пошљетку доби излаз на море с обалом од подобрајем, уложки протест код великих сила 4. кт. (30 миља). Црна Гора није никад заборавила потражи своје право на Улцињ.

Извршене Берлинског Уговора у колико се је име Гледстоново и дан данји врло популарно тицаго граница према Арбанасима даго је пово обрима Црногорским.¹⁾ заплетима и у мало те не дође до рата. Арбана под Турцима бјеху очували извјесну независно живљаху племенскијем животом; једни муслома а други католици те томе шљедствено бјеху непе јатељи православијех Црногораца. Због тога крворама славним успјесима њене војске у потоњем јеву арбанашки Плав и Гусиње не хтједоше прату, и она сматраше да је веома оштећена. Међу знати господство Књажево јер Арбанашка Лим њена срећа убрзо допире до сјајне тачке, на подржаваше њихову буну. Уз то Турци с очитом злом тенденцијом храбрили су их на отпор (јану 1880. год.)

¹⁾ Lenormant — Turcs et Monténégrins. Paris 1896. (Introduction).

²⁾ D'Avril — Ibid, id., 12 séance. Discours du secrétaire général ottoman.

Европа се побоја, јер ситуација постајаше све озбиљнија. Да би отклониле опасност Велике приле примише компромис, који је предложио конте орти, талијански амбасадер у Цариграду (аран- 12 априла 1880). Порта се испрва удише се Црној Гори. Кад је, пак, ваљало заузети крајеве настадоше опет потешкоће с Арбанана

ЦРНА ГОРА У НАШЕ ДАНЕ.

Године 1878. видјело се да Црна Гора није добила оно, што је по праву могла очекивати према славним успјесима њене војске у потоњем прату, и она сматраше да је веома оштећена. Међу њена срећа убрзо допире до сјајне тачке, на којој се данас налази.

Прије свега, ако је допуштено рећи, Берлински говор био је фактички неправичан што се ње обили из 1878. и 1880. доста припомогли да се

¹⁾ William Miller, The Balkans. London, 1896, p. 465.

карактер Књажевине потпуно измијени. Од тих непријатеља из 1878. Природно је да је Русија Црна Гора постане њешто друго те није више са Црну Гору сачувала своју стару симпатију. неплодна и тола врлет изолована и без саобраћајна је у осталом имала интереса да задржи свој веза с' отворенијем морем и осталом Европом. Још ни утицај у Црној Гори. На Берлинском Кон- би били правични морамо и то признати да она и ресу она се сматрала превареном од Аустрије, вјешта и интеллигентна владоца, који је улио којој бјеше прије свега циљ окупација Босне и ристети се новим стањем експлоатисати све напјерцеговине. Русија је према њој гатила освету тке, како политичке тако и економске. Он је бог њене дволичности и тражила је начина, да помоћу нових материјалних извора који су се ствари све врсте заплету у овим двјема покра- знатно већи, него што су били раније, а благодинама. Зар би за Русију од мале важности била рећи приморским лукама Бара и Улциња, — у помоћ, коју би јој Црна Гора могли пружити, ако подстаћи бродарство и послати делегате у Марсеи ова потајна борба пријешла у отворени рат? И да тамо проуче трговину; наредио је сађење лодар Александар III јединствено задовољава књаза и учинио да се с успјехом објдежава дуван, те пикоколу; поклања му јахт, у једној славној дра- његовом вјештом управом богатство Црне Горе свипи назива га »јединијем пријатељем«, затијем кијем даном расте.

Спољашња трговина Црне Горе порасла је сапошљетку пријатељство би запечаћено род- знатних размјера. Повећавање државнијех прихоринским везама женидбом великог књаза Петра попело се до 1.200.000 франака. Унутрашња управоколајевића са књегиницом Станом. Ове женидбе води се под његовијем сталнијем и непрекиднијем Борба са књегиницом Станом. Ове женидбе надзором; путеви и примитивне путање у великоказују колико је дар на високој цијени држао су се поправили. Спремање за рат он није никадрногорског књаза Никољу. Из овнијех одношаја су обилато снабдевени муницијом и храном тврђена предстража на Балкану. Али тако што војника представљају врло јаку војску у планина историју Црне Горе и независан карактер њена Балканског Полуострва. осподара. Црна Гора није никад била вазал Русији,

Живе снаге Књажевине такође су се разви она је била само њена штићеница. Ако се већ у дугоме миру и Црна Гора сасвим је природно постојећи одношаји међу двјема државама покажу видјела, како њен међународни положај поста елидарни у једном великом европском конфлику, све бриљантнији. њихови спољашњи услови остаће ипак потпуно

Дипломатски одношаји са свим силама а ос подвојени¹⁾ бито с Турском нијесу престајали бити изврн Ове везе између Русије и Црне Горе ма да су После свађа, које су пратиле постављање пр биле врло срдачне ипак су ослабиле, јер су мјесеца ница по Берлинском Уговору, извршило се зв нијачно измирење на обалама Цијевне између ст

¹⁾ Martini — Il Montenegro. Turino 1897. p. 145—6.

маја 1897. године Аустрија и Русија закључи
«споразум» који, како изгледа, од тада обиљежава
у њихову ривалству једин степен умирења. Међународни
колико да су некада Црној Гори требале успешнији
од цара, и које су представљале главни извор
них доходака, данас на против црногорске
сије постале су врло напредне, од кад је руском
државник Милер долазио на Цетинје, прије 7—8
година да проучи финансијско стање и да да
гоцјене савјете.

* * *

Међународни положај Црне Горе од припостане

неколико година представља сасвијем други изглед. После
који пакљави посматрач не смије previdјети и ко-
ћемо и ми посад посматрати с великим интересом
Али за час потребно је да скренемо пажњу о-
Црне Горе, да бацимо један шири поглед на
бину осталијех балканскијех држава и на
Аустрије и Италије на Јадранско Море. Питање
равнотежи на Јадрану постављено је у Европи
онога дана, од када се Италија, ступивши у
Великих Сила, нашла изнад овога мора према
стрији, ако не као њен ривал а оно се о њој
у најмању руку морало водити рачуна. Прошле
нам показује несавјестност између улоге и
гурације Јадранског Мора и идеје о равнотежи
Изгледало је да ово море не може имати два
сподара. Староме Риму потпуно је припадало
њиме се служио као унутрашњим језером; зати-
господарство над њиме прелази у руке Венеци-
последње пада републике до 1866. источна
мора узима на се улогу западне обале и Аустри-
је владала без икаквих препрека на Јадранско-
Мору. Развој догађаја у 19. вијеку, чији је резул-
тат уједињење Италије, истакао је једно опас-

питање, а то је правичну лиоубу тога мора између
велике државе. С друге стране интензивни
развој обновио је вриједност великијех
путева, баш у оно вријеме, кад је про-
морскијех путова, баш у коме су, кажу, с-
канаван суецки канал, о коме су, кажу, с-
у XV вијеку, и он је повратио Јадран-
Мору његову негдашњу вриједност као трго-
ачком путу. Ови велики интереси, који су се с-
Ови велики интереси, који су се с-
Италију могу ли
Црне Горе
Италију могу ли
Италију могу ли
Италију могу ли

1) Loiseau — L'équilibre adriatique. Paris, 1901. p. 4.

да заузме мало ниже арбанашку обалу и да тије држи кључ од канала Отранта. Колика би опашкоћа; али како је Русија убрзо почела свој прозни рат у Манџурији то је морала своју политику у Турској потчинити неопходности далеке отговарања. Поред тога и садашње унутрашње тешкоће ослабиле су њену спољашњу акцију. Од тада даде је овој пошљедној превалу, што је с разлобом могло узнемирити Квиринал. Поред састанака у Милана, допустио јој је да свој утицај распрострањила Италији да судјелује у финансијској конвенцији са Русијом из 1897. имала је за сврху да стави арбанашке пределе у територијалну сферу аустријског утицаја. Извјесно је, да Албанија друга и потребна етапа у покрету, који носи сву спољашњу активност аустријске монархије на исток. Она је позиција која ће, чим се заузме држати кључеве Јадранскога Мора, а нарочито аксолун буде дефинитивно одузет Турцима. Затијеће Аустрија заузети положај у интерландау, и имати у рукама сва средства да се мијеша у ствари турске царевине; својом близином пак постаће кандидат најбољих квалификација и имати више могућности да њени назори претегну, онога дана, кад се буде рјешавало македонско питање. Збиља не треба заборавити, да је послјие конференције у Мирцишту (октобра 1903²⁾) закључен споразум између Аустрије

и Русије с одобрењем Европе за рјешење овијех рјешкоћа; али како је Русија убрзо почела свој прозни рат у Манџурији то је морала своју политику у Турској потчинити неопходности далеке отговарања. Поред тога и садашње унутрашње тешкоће ослабиле су њену спољашњу акцију. Од тада даде је овој пошљедној превалу, што је с разлобом могло узнемирити Квиринал. Поред састанака у Милана, допустио јој је да свој утицај распрострањила Италији да судјелује у финансијској конвенцији са Русијом из 1897. имала је за сврху да стави арбанашке пределе у територијалну сферу аустријског утицаја. Извјесно је, да Албанија друга и потребна етапа у покрету, који носи сву спољашњу активност аустријске монархије на исток. Она је позиција која ће, чим се заузме држати кључеве Јадранскога Мора, а нарочито аксолун буде дефинитивно одузет Турцима. Затијеће Аустрија заузети положај у интерландау, и имати у рукама сва средства да се мијеша у ствари турске царевине; својом близином пак постаће кандидат најбољих квалификација и имати више могућности да њени назори претегну, онога дана, кад се буде рјешавало македонско питање. Збиља не треба заборавити, да је послјие конференције у Мирцишту (октобра 1903²⁾) закључен споразум између Аустрије

¹⁾ Види врло интересантан чланак Ugo Ojetti-a — *Corrente della Seta*, settembre 1905. послјие интервијуа у *Adaffari*

²⁾ Види *Les Débats*, 5. octobre 1903. — *Le Temps*, 21 octobre 1904.

у осталом циљање Аустроугарске на канал Отрантски није тајна ни за кога: то је неизбјежан свршетак *Drang nach Osten*-а. Дакле, ако би оккупација Солуна Аустријом — која је спремна да игра улогу у средоземној равнотежи — интересовала цијелу Европу, заузеће пак Валоне на каналу Отранту задалавао би посебице је највећу бригу Италији. Заиста од онога дана, од кад Италија буде допустила да се на њено мјесто у Албанији намјести Аустро-Угарска, независност њене источне обале била би за навијек компромитована. До душе ваља признати да дамагтинска и арбанашка обала имају ред извршних лука и добрих залива за бродове у случају рата; док је италијанска обала у овом погледу природом мање подесна. Једва да би Анкона могла бити од какве помоћи у одсудном

¹⁾ Види *Le Temps* 2. mai 1905.

моменту. Тако би Јадранско Море не само у приваузима Босну и Херцеговину, колијевку спскога носном значењу ријечи него и у ствари постао аустријско језеро. Из свега овога види се, да београдском Санџаку и тако је (Црну Гору) дијеле од њене много боље учинили талијански родољуби да бране са обале противу тенденције ове политик експанзивности, која за Италију представља опасност средоземну,¹⁾ него да настављају своје иредентистичке тежње у Тријенту противу понемчаванња талијанских утицаја, њу од Италије раздаја сам један морски рукав. Ваља такође рећи да су нека постојале везе између Сицилије и Албаније. Околу старог Дутгашит-а, (данашњи Драч) Мљечи су подизали и дуго времена бранили бедеме против Ислама. Уједињена Италија то не заборавља и бори се око утицаја с Аустријом. Она час шилје, помоћ школама у Скадру а час талијанско паробродско друштво покушава да оживи трговачки пријено између двије обале канала Отранта.

Између двије супротне силе које се отимљу превласт на Јадранском Мору, зар збиља није маљена црногорска држава позвана да игра може бити, главну улогу. Италија је то разумјела и озбиљно је узела значај Црне Горе при извађању своје оријенталне политике. Црна Гора драге воље је то дочекала, увиђајући да јој непријатељ није више у Цариграду него у Бечу. Аустрија, немачка авангарда на Балкану, окружује Црну Гору и пријети јој са сваке стране. Један аустријски гувернер

¹⁾ «Аустријско приморје (Küstenland) са јужним дијелом Далмације, Дубровник, Котор, Трст и Пола образложили би као Елзас-Лотарингија једну покрајину, којом би управљао царски војнички гувернер, и која би служила као основница поморској сили Нјемачке на Јадранском и Средиземном Мору» (Oesterreichs Zusammenhanch und Wiederaufbau p. 10. Lehmann-Munich, 1899.)

заузима Босну и Херцеговину, колијевку спскога народа; трупе аустријске кантонирају у Новопазарском Санџаку и тако је (Црну Гору) дијеле од њене браће у Србији. Аустријска утврђења чувају приближаванње Котору, а њена дипломатија сачувала је право да је нагледа са Спиња. Па шта је природније него да Црна Гора пружи руку Италији, којој подједнако пријети опасност од Аустрије а задахнута истијем осјећањима према њој, у пркос познатом савезу, који је, у осталом, већ прилично застарао.

Женидба краља Виктора Емануела III тадашњег принца од Неапуља с кнегињицом црногорском 25. октобра 1896. успоставила је везе између Квиринала и Петриња које су постале веома интимне. Она је јаче утврдила тајанствене сродности између звијезде дома Савојскога и дома Петровића. Зар се и једна и друга династија не могу поносити, да су у XIX вијеку извршиле национално обновљење. »Име мога дома и име дома Петровића», рекао је краљ Умберто објављујући у парламенту женидбу принца од Неапуља »јесу синоними ослобођења и независности«. И ако краљевске везе немају у наше доба ону важност, коју су имале некада, и ако кућа Савојска није била увијек срећна у својим везама, може се поуздано рећи да ће јој бар ова допуштити да утврди интимне одношаје са словенскијем народима на Југу и да такше може одиграти извјесну улогу на Балкану.¹⁾ Да се праве тешкоће које се често појављују између Италије и Аустрије (афере у Задру и Фијуми 1906), краљ В. Емануило III, врло добро познат с прили-

¹⁾ Види Carrelletti, Il Montenegro et suoi principi. Livorno, 1896. p. 297. и што шљекује.

кама на Балканском Полуострву, разумио је како потпору може наћи на цетињском Двору.

За ово неколико пошљедњих година углед Црне Горе веома је порастао. Колика је част магу државу црногорску да види једну од својих књегиница, где се пење на талијански краљевски пријесто. Али у томе има један противан разлог јер би ова велика част једног дана могла учинити Црној Гори да је зажали. Може бити да она добиће све користи од тих пријатељских одношања које, данас има. Талијанска пропаганда достиже врхунац своје јачине у Црној Гори; Талијани се користају женидом свог суверена да би у њој задобили судан уплив: узимљу монопол дувана и хоће да раде барско пристаниште.

Вјероватно је, да би се књаз Никола у будућу могао кајати због свог попуштања. Опасност са сјевера на би Црној Гори могла бити таква иста и са Југа, те како би се онда одовде притиску ове двије велике силе? Али мада, независна Књажевина, чија је пуна јуначкијех дјела, наћи ће ваљда углони «италијанску опасност» и кад би постала, или бар да стане на групиралу крви у пространу државу југословенску.

Прије него свршимо остаје нам да и на другу могућну улогу Црне Горе на Полуострву.

* * *

Јужни Словени обухватају: Србе из Босне и Херцеговине, Црне Горе, затијем милиона Словена из Истрије, Далмације, из Стријске Границе, Корупшке и Крањске, из Штајерске што све чини скоро до 15—16 милиона

душа. И ако су политичке везе које су спале ове народе давнао престале, аспирације су код свијех једне исте. С друге стране уједињење Словена морало би обухватити поред Хрвата и Срба још и Бугаре, који такође припадају Словенској грани. Без сумње федерацију је врло лако створити јер је потребно да и једни и други бораве антагонизан из прошлости, који је изазива великим претензијама Душанове царевине противу Душанове. Симеунове противу Душанове, конфедерације противу Душанове.

Још главни владица свети Петар вјеровао је да је предлагао Јелачићу да се стави на чело покрета Словена и да постави основ унутрашњем уређењу на Балкану. У доба, кад је Угарска осјећала потребу да добије јемство противу германштине и Кошут је прихватио основу, «словенске федерације». Још ближе 1866. књаз Михаило учинио је пројекат да се прошири народно огњиште Словена, које је тек било зчето 1829. као јужнијех Словена, које је тек било зчето 1829. као јужнијех Словена, које је тек било зчето 1829. као

скромна кнежевина Србија. Он је хтио да споји два средншња племена у једну балканску државу којој би приступили Словенци и Бугари, те је на чињен тајни уговор између Јов. Ристића у име књаза Михаила, данашњег књаза Црне Горе и једног славног хрватског родољуба. Али тај план пропаде послје убијства књаза Михаила у Топчидеру (1867). И Мацини један од оснивалаца талијанског уједињења писаше у 1871. години о источном питању: «Словени, уједините се, заборавите своје распре

¹⁾ Loiseau, Le Balkans slave 1898. p. 52.

и створите конфедерацију свакоме приступачну, неће да буде туђи роб».

Наших дана избијају извјесне манифестације по којима се утврђује солидарност расе, и хоће да покажу да је ситуација сазрела за споразум између Бугарске, Србије и Црне Горе. Преговори су предузети још 1866, да се образује лига балканска. Докле се успјело досада у том тешко рећи, јер се све потајно радило. Али изван се чула да се на томе ради и јаким спољашњим интервенцијама за њеко вријеме је уништен пројекат уговор српско-бугарског (19. феб. 3. марта 1897). Нагледа поздравује, по уздано је, да ће Црна Гора, према званичним говорима, при свем том, да је виртуелном положају на Балкану бити главни пионер споразум учинен¹⁾ и често се говорило о *тријумфу балканском савезу* баш у очи грчко-турског консолидације страних македонских немира. Недаје под владавином краља Милана претрпјела скоро један српски државник формулисао је тај новозобљиво растројство, још уз то немајући излаза програм: »Балкан балканским народима«. Оно што на Море Аустрија јој чини економске препреке, у сваком случају не треба доказивати, то је да своје она не може савладати. С друге пак стране, узајамни везе између Црне Горе и Србије биле де Бугарска, у пркос свим живим жељама за независне шле догле, те се, у извјесно доба за вријеме непонат, премного је увучена у сферу руске акције и пуланог краља Милана, могло вјеровати да би књау сферу своје стране династије. Остаје збиљски жевска црногорска династија могла бити позвала само Црна Гора, којој њена народна династија по жељи Срба да влада у Биограду. Истина је, да је на већу снагу.

У осталом она је највише заинтересована да су Аустрија и Русија у овом питању још заинтересоване да одрже балканску равнотежу, и спорово уједињење успије извести, јер ће оно за њу зумјеље су се да фаворизирају долазак Караборђе бити најбољи помагач противу аустријских амбиција. Али оно, што оне не могу спријечити толико и германског продирања. Ток њемачке бујице је, да двије српске државе дођу у тјешњу везу некога почиње од чешкијех граница и тежи да се за вријеме Обреновића. Књаз Никола добио је прирашири као делта око Солуна можда ће бити заузанање и одобравање од свих Срба, када је написао словенскијех планина.

¹⁾ Преговори г. Данића министра кр. Србије у Софији 1897 и пут краља Александра у Софију. — Преговори за владу Бујинћа и Данева; преговори Ризова и Пашића 1094 — Мисија приликом феверала Грујинћа код књаза Николе на Цетинју (априла 1905) Види Le Temps. 20. априла 1905. и 23. јануар 1906.

²⁾ Изјава министра кр. Србије — Веснића. Temps, 20. априла 1905.

Црна гора на Балкану

Свакојако не ваља се заваравати илузијама. И ако је балканско уједињење могућно, оно је ипак још у прилично далекој будућности, оно данас има доста сметња. Јужни Словени подвојени су једни од других државнијем границама и покрајинским међама. Док су сви Словени и Хрвати обухваћени у многим Хабзбуршким државама; докле један дио Срба и Бугара има независне државе а други под влашћу цара и краља аустријског и султан турског. И у Турској су Словени раздијељени по многим вилајетима и зависни од више гувернера. Напошљетку Јужни Словени само су своји господари у средњој зони земаља, које насељавају. Земљиште Босне и Херцеговине које одваја Црну Гор од Србије спречава је да оствари уједињење, о које она сања. Право рећи ни Срби ни Бугари не чини компактну целину. »Као год што нијесу Срби Црној Гори и Срби у Србији увијек у слози так и Бугаро-Македонци теже све одрешитије да се одвоје од Бугара из Књажевине и да са другим македонским становништвом формирају нови народ у засебну државу.»¹⁾

Мора се признати да још постоји неизгладив мржња између словенских народа и она смет гара показује се из дана у дан све више и више у Македонији. На крају крајева Аустрија са скривеним непријатељством и стрепљивом дипломатијом — што је највећа заслуга Бал-Плаца — тежи да одоцни и спријечи приближење балканских народа који би се противу ње устремили. Додајмо, да се овиме приближењем, у исто вријеме, у многим оштетила турска сила, коју заштићују Њемачки и многе консорције финансијера.

¹⁾ René Henri, Questions d'Autriche-Hongrie Question d'Orient, Paris, 1904. p. 274.

Па ни идеја словенског балканизма није задобила ону чврстину коју већ има пангерманска идеја и поред свијех знакова будућег споразума које смо констатовали. »Дугаг паш Остен« са 65 милиона душа, којима може располагати још за дуго времена, имаће несравњиво надмоћнију снагу утисаја, према оној снази отпора коју могу дати 15 милиона Словена. Према томе треба се чувати од вјерованја свијем данашњим појавама и врло обазриво чинити синтезу. Зар баш није битна одлика проблема источног питања у неизвјесности његова рјешења.

У осталом остварење овог уједињења не треба одмах ни жељети, оно није ни у интересу француске ни у интересу остале Европе. Оно би изазвало на Југу опасно »питање аустријско,« и тим поквари балканску равнотежу.

Европска дипломатија мора, дакле, жељети да садашње стање (status quo) остане још дуго вријеме на Балкану, јер је то стање потпуно неопходно за »Дугаг паш Остен«, за који је оно чак и година. Сваки прогрес на Балкану оставио би отворена врата грчим прохтејевима и, у будућем сукобу, могло би се десити да њемачка раса однесе побједу.

* * *

Шта нам може донијети будућност? Словени раде потајно и они нас могу изненадити својом највећом одлуком. Али ма шта се десило свршетак ове студије имао је за задаћу да укаже на моћ и животну способност мале црногорске државе и на њен сјајан положај, који има у Европи и на Балкану. Удварају јој се велике силе, пријатељница је с Русијом и Италијом и с њима везана крвним

сродством, у могућности је да се добро задовољи у компликацијама на Балкану. Никад она није била у положају да игра знатнију улогу, и тежина њена мача на дан борбе претегнуће на њезину страну.

По једној старој народној причи, храбри Иван-Бег књаз црногорски, страх Турцима, нада Хришћанима спава у тајанственој пећини испод свога замка на Ободу; он ће се једног дана пробудити да поведе Црногорце на заузеће Арбаније.

Ми, французи, морамо свакад жељети да народ не аспирације Црне Горе буду задовољене и дружичије а не само силом оружја. Наши се интереси не косе с њиховима и кад се једнога дана, у низу непредвиђених догађаја, истакне ревизија Берлинског Уговора, ми се не бисмо противили да се један обилатији дио досуди аспирацијама Словена на Балканском Полуострву а посебице Црној Гори. Овај мали храбри народ, у прошлости тако славан, биће тада у могућности да оствари своје праведне претензије на обале Јадранског Мора, а нарочито на Скадар, стару пријестоницу зетскијех господара.

ШТАМПАРСКЕ ГРЈЕШКЕ

На стр.	6. у	1. реду	одозго	стоји	који... а треба	које
"	7. "	7. "	"	"	него... "	него
"	"	"	"	"	рамнишљања	а треба
"	"	"	"	"	долину	а треба
"	9. "	5. "	"	"	инвестиуру	а треба
"	10. "	4. "	"	"	инвестиуру	инвестиуру
"	13. "	5. "	одозго	"	побједилец	тражила...
"	"	"	"	"	а треба	побједилец — тражила
"	14. "	17. "	"	"	стоји: Ново	пак државно — уре-
"	"	"	"	"	фење	довољно а треба: Ново, пак,
"	"	"	"	"	државно	уређење — довољно
На страни	14. у	23. реду	одозго	стоји	прозно	а треба
"	"	"	"	"	качаз	а треба
"	"	"	"	"	које он	их, а тр. које он
"	"	"	"	"	сви	а треба
"	"	"	"	"	километар	а треба
"	"	"	"	"	великих	сила а треба
"	"	"	"	"	Великих	Сила.
"	"	"	"	"	Валканс	а треба
"	"	"	"	"	Валкан	а треба
"	"	"	"	"	народима	а треба
"	"	"	"	"	дина» ²⁾	те и примједба
"	"	"	"	"	са стране	33 преноси се,
"	"	"	"	"	а отпада	код ријечи
"	"	"	"	"	народима» ¹⁾	
На страни	33.	потоњи	ред	стоји	пут	а треба
"	"	"	"	"	пута.	
"	"	"	"	"	35. у	16. реду
"	"	"	"	"	одозго	стоји
"	"	"	"	"	покавари	а тр. покаварило.
"	"	"	"	"	Умобљавију	се читаоци да још
"	"	"	"	"	мање	погрјешке, а
"	"	"	"	"	ососито	у интерпункцији, сами
"	"	"	"	"	исправе.	

Преводилац.